



Valerija Savolevičienė šiandien ant savo tėvų kažkada taip sunkiai pastatytos sodybos išlikusių pamatų gimtojo Geliogalių kaimo ežero pakrantėje.

Devyniasdešimt penkerių metų Vilkijos miestelio (Kauno r.) gyventoja Valerija Savolevičienė – nedidukė, žvali, guvaus proto moteris. Nors metų našta nemaža, nepamatysi nusiminusios. Jos gyvenimo šūkis „Nepasiduok!“ padėjo išverti sunkumus. O jų būta nemažai, kaip ir daugeliui jos kartos žmonių, kurių gyvenimo istorijos galėtų tapti puikia medžiaga kino scenaristams. Valerija didžiąją gyvenimo dalį nugyveno svetimu vardu ir pavarde – kaip Janina Godelienė. Nors gyveno su tikru savo vyru santuokoje, palaimintoje prie altoriaus, tačiau kaimynai laikė juos sugyventiniais arba, kaip anksčiau buvo sakoma, „sudrėbtiniais“.

Vaikystė mažame ūkelyje

Gimė 1921 metais mažažemių ūkininkų Anastazijos ir Viktoro Stalnionių šeimoje, netoli Molėtų, Balninkų valsčiuje, Geliogalių kaime. Šeimoje augo dar dvi seserys ir du broliai. Mama buvo kilusi iš didelio ūkio, tėvas – mažažemis, bet gabus stalius, dirbdindavęs karstus, langus ir duris. Vienu metu jis buvo išvykęs uždarbiauti net į Estiją. Iš pradžių gyveno kaime, bet kai atsirado galimybė keltis į vienkiemį, pradėjo statyti trobesius ant ežero kranto savo 6 ha nuosavame ūkelyje. Sėdavo javų, sau skanios duonos išsikepdavo, laikė dvi melžiamas karves, šiek tiek kiaulių, avių, paukščių. Nelengva buvo gausiai šeimynai išsimaitinti (ežeras gelbėjo – tėvelis mėgo žuvasi), o sukaupti statyboms lėšų – dar sunkiau. Į viensėdį įsikėlė tik prieš pat karą – 1939-aisiais.

Mama buvo 17 metų jaunesnė už tėvą, ir šeimoje vis buvo pasakojama, jog skubėjusi ištekėti ir išeiti iš namų gelbėdama savo jaunesnįjį brolių, kad jo neištiktų rekrūto dalia, mat caro laikais į armiją neimdavo vienintelio prie tėvų likusio vaiko.

Valerijos tėvui pasisėkė – gavo jauną gražią žmoną ir dar nemenką kraitį. Tačiau mama pasimirė anksčiau – 65-erių, karui baigiantis, o tėtis gerokai vėliau, 98-erių sulaukęs. Motinai mirtį priartino nepakeliamas nerimas dėl sūnų, kuriems teko slapstyti nuo mobilizacijos į sovietinę armiją. Moterį ištiko insultas. Sūnūs negalėjo mamos palydėti net į paskutinę kelionę.

Valerija prisimena vaikystę kaip šviesų ir laimingą metą. Mėgdavusi žiūrėti karštą vasaros dieną, kaip vyresni vaikai tarsi varliūkščiai nuo aukšto kranto ežeran šokinėja. Buvo jau aštuoneri sukakę, kai nutarė kartą ir pati pabandyti. Nuėjo atokiau nuo visų, nusirengė (mergaitės ir berniukai atskirai vieni nuo kitų maudydavosi nuogi) ir šoko. O ten buvo iškart labai gilu. Kaip šoko, taip ir paniro, nugrimzdo dugnan. Laimė, netoliese žmogus žvejojo, pamatęs, kad mergaitė nebeiškyla, panėrė ir ištraukė iš gelmių leisgyvę. Gavo nuo tėvų pylos, bet apmaudžiausia, kad plaukti taip ir neišmoko...

Geriausieji draugai buvo broliai – vyresnis ir jauniausias (pati buvo ketvirtas vaikas šeimoje). Vyriausios dvi seserys, dešimčia ir trylika metų vyresnės, vis prie rankdarbių būdavo prilipusios – viena verpdavo, kita ausdavo. Ir Valeriją spausdavo prie darbo, o jai, mažai, labiau norėjosi su broliais po pievas ir giraites ar paežerėje laiką leisti. Žiemą mėgdavo su broliais ir kitais kaimo vaikais rogėmis nuo aukšto kalno ant ežero ledo nučiuožti. Lėkdavo su vėjeliu, kol atsidurdavo ežero vidury. Rogės buvo ūkiškos, didžiulės, lėkti žemyn būdavo smagu, bet kai reikėdavo užtempti ant kalno, tekdavo paprakaituoti. Seserys vis priekaištaudavo: „Nieko neveiki, tik rogėmis čiužinėji.“



Geliogalių kaimo pradinukai drauge su tikybos mokiusiu kunigu, mokytojais ir svečiais apie 1930 metus.

Paauglystės uždargiai

Mokyklą naują pastatė. Brolis dar ėjo į miestelį, kur mokykla veikė vieno ūkininko trobos gale, o Valerija jau lankė mokyklą savo kaime, joje iš viso gal 15 mokinių buvo.

Gražiai ir taikiai žmonės tuomet kaime sugyveno, vis dainuodavo – tai kieno nors sodyboj vakaruškose, tai mokykloj susirinkę.

Būdama trylikos vasarą išvyko uždargiauti pas giminių rekomenduotą stambų ūkininką netoli Šiaulių. Teko ganyti 20 karvių ir 10 avių. Ūkyje dirbo penki samdiniai – du vaikinai, dvi merginos ir Valerija – piemenaitė. Ūkininkas buvo senbernis, gyveno kartu su sena motina. Tačiau turėjo dukrą, gal penkerių metų, ją paliko tėvui auginti buvusi samdinė, kurios jis nevedė. Mergaitė buvo gerokai apleista: neprausta, susivėlus, kaltūnuota. Ji turėdavo piemeniui į lauką valgyti nunešti. Kol ateina, kartu bėgantis šuniukas beveik visą viralą išlaka. Valerija mergaitę nuprausdavo, sušukuodavo, mažoji labai prisirišo prie samdinės piemenaitės. Kitą vasarą Valerija vėl pas tą ūkininką jau už mergą darbavosi, o toji jo dukrelė gyvulius ganė.



Kauno katalikiškosios Vaikelio Jėzaus draugijos mergaičių amatų mokyklos mokinės klasėje.

Mokslai pas vienuoles

Paskui mergina išvyko mokytis į Kauno katalikiškąją Vaikelio Jėzaus draugijos mergaičių amatų mokyklą, vadovaujamą vienuolių. Mokslas ten buvo nemokamas, bendrabutis – taip pat, mokytojos širdingos ir malonios. Auklėtoja buvo garsi dailininkė, grafikė ir pirmoji Lietuvos moteris fotografė Veronika Šleivyte, labai rūpinosi kiekviena savo auklėtine, nes ir pati buvo kilusi iš kaimo, užaugusi neturtingoje šeimoje.

Baigė ten Valerija septynias klases ir įvairių rankdarbių išmoko. Tada įsidarbino aukle pas Šančiuose gyvenusį gimnazijos direktorių. Jo šeimoje augo trys vaikai – šešiametis ir ketverių metų dvynukai. Valerija pamilo vaikučius, nebardavo jų, net lepindavo, vakarais jiems kojas pati mazgodavo. Gimnazijos direktorius už tai nepagirdavo, reikalavo vaikus ugdyti savarankiškus. Netrukus rusai užėmė Lietuvą, ir direktorius paaiškino Valerijai nebegalės daugiau jos aukle samdyti, nes blogi laikai atėjo.



1937-iejį, mergaičių amatų mokyklos mokinės kartu su auklėtoja dailininke, grafike ir fotografe Veronika Šleivyte. Valerija – viršutinėje eilėje trečioji iš kairės.

Vokiečiai tėviškėje

Teko grįžti į tėviškę. Per pažįstamus susirado darbą Balninkuose, maisto parduotuvėje. Prasidėjo karas, miestelį subombardavo. Vėl grįžo į tėviškę. Netrukus pranešė per radiją, kad vokiečiai liepia gyventojams grįžti prie turėtų darbų. Valerija grįžo į miestelio parduotuvę, tik dabar jau – į audinių. Lentynose gulėjo kulkomis ir sviedinių skeveldromis suvarpyti rietimai. Tokius atidavė pardavėjoms, galėjo neštis namo ir siūti sukneles. Vos atėję vokiečiai tris dienas ėmė iš parduotuvių, ką panorėję, nieko nesumokėdami, vėliau jau susimokėdavo. Vokiečiai griežtai tikrindavo pardavėjas, kad ko neišsineštų.

Kareivių būrys užėmė Valerijos tėvų sodybą, įsikūrė troboje ir kituose pastatuose, o šeiminiškams – nors į šuns būdą. Atėjūnai puolė švarintis, praustis, skalbtis. Jų vyriausiasis išsirengė visai nuogas ir vaikštinėjo sau po kiemą. Droviems lietuviams buvo nesmagu dėl tokio jo elgesio, moterys skubėjo slėptis.

Reikėjo kažkur įsikurti nakvynei. Valerijos tėvelis skubiai pastatė sodybos pakrašty palaikę pašiūrę, kad lietūs neužlytų, ir joje visa šeima įsikūrė.

Valerija vokiečiams atvykus skubėdama lauk iš trobos nepasiėmė sau nieko užsikloti, todėl dabar drąsinosi sugrįžti ir pasiimti. Tėvas draudė, bet ji vis tiek nuėjo, parodė ženklais, kad jai šalta, norinti savo antklodės. Kareivis leido.

Tėvas griežtai draudė bendrauti su vokiečiais. Gera, kad buvo toks atsargus. Kitoje sodyboje mergaitės mokėjo vokiškai ir kalbėdavosi su kareiviais, draugavo, o kai jie vėliau pasitraukė, viena iš jų dingo. Galvojo, kad kartu išsivedė. Tačiau netrukus rado daržinėj išprievartautą ir nužudytą.

Rusai sugrįžo



Valerijos ir Stasio Savolevičių vestuvių nuotrauka. Ėjo 1942-iejį, vyko karas, bet jiedu, jauni ir gražūs, tikėjo būsimąs laimingi.

Vėl atėjo rusai, vėl prasidėjo trėmimai, kaip ir 1941-aisiais. Naktimis vieškelio zujo mašinos, vežė į geležinkelio stotį tremtin siunčiamas šeimas. Valerijos broliai slapstėsi, kad nepaimtų į Raudonąją armiją. Mama buvo neseniai mirusi, abi seserys ištekėjusios. Valerija taip pat jau buvo ištekėjusi, bet vyras, kaip ir jos broliai, slapstėsi, tad buvo likusi ūkyje viena su tėvu. Jautė, kad atvažiuos sribai su kareiviais ir pas juos – dėl brolių. Vieną dieną išnešė paslėpti lašinius pas kaimynus ir pati nusprendė pas juos kuriam laikui pasislėpti. O ten kareivių būrys kieman įvрто. Ji paėmė šeimininkų vaikutį sau ant rankų ir į klausimą, kas esanti, atsakė, jog šeimininkė. Tada tie – į trobą, o ten – kita moteris, kuri taip pat pasisakė esanti šeimininkė. „Būsi ta, kurios mes ieškome“, – pasakė Valerijai kareiviai su sribu priekyje.

Liepė jai šaukti tėvą, mat jis suspėjo pasislėpti javuose. Valerija šaukia ir dreba, kad tik tėvas neatsilieptų – senutėlis jau, kur ten jam į sibirą.

Liepė krauti daiktus. O tuos savo daiktus jau anksčiau buvo pas kaimynę paslėpusi. Liepė nueiti pas kaimynę jų pasiimti. Stribai užpuolė kaimynę grasindami, kad už paramą Valerijai ir ją išveš. Toji ėmė gintis jokių svetimų daiktų neturinti, Valerija neva viską išsigalvoję. Kareivių vyresnysis rusas tuomet liepė tai kaimynei savo daiktų merginai kelionėn duoti, ir maisto – taip pat. O Valerijai šnibžtelėjo: „Viską pasiimk, kas tavo.“ Po to dar leido grįžti vėl į namus, nors ten nieko nebebuvo, tik storos vilnos sermėga ant gembės priemenėj kabojo. Tas rusas vyresnysis čiupo sermėgą ir įmetė į mašiną: „Turėk, tenai pravers.“ Toji šilta sermėga vėliau užurallė Valerijai gyvybę išgelbėjo, nes žiemą be jos būtų mirtinai sušalus. Juk išvežė apsirengusią vien kartūnine suknele karštą 1945 metų liepos 17 dieną...

Kelionė į nežinią

Balninkų miestely į tą patį sunkvežimį įsodino draugę Bronę ir jos visą šeimą. Gyvuliniu vagonu keliavo daugiau nei savaitę. Rusijoje išlaipinę iš traukinio ilgai vežė gilyn į miškus sunkvežimiu, o kai tas nebegalėjo pravažiuoti, arkliais vežimais.

Atvežė į Permės sritį, Jusvino rajoną, į kaimelį miškuose, prie apgriuvusių barakų. Anksčiau ten buvęs kalinių lageris. Apgyvendino tame pačiame barake kelias šeimas, vienuolika žmonių, iš kurių tik penki darbininkai, kiti – vaikai ir seneliai. Už darbo dieną gaudavo 400 gramų pelų duonos. Senukai eidavo į kaimą prašyti vietinių bent kokio maisto, bet ir tie vietiniai rusai, taip pat tremtiniai, dar prieš karą čia atvežti, visiškai skurde gyveno. Visa laimė, kad aplink miškas ir žiemą buvo galima parsitempti malkų. Visi susispiessdavo aplink krosnį, nes sienos – kiaurai perpučiamos. Žiemą bemiegant vienas šonas šildavo nuo ugnies, kitas apledėdavo nuo žvarbaus vėjo, švilpusio pro supuvusių sienų plyšius.

Vos nuvykusią į tremties vietą Valeriją didelė bėda ištiko – susirgo šiltine: temperatūra aukšta, viduriavimas baisus. Kad kitiems neprisidarytų vargo, lauke gulėjo, mašalų apipulta. Gera, kad vasara, kitu metu būtų neišgyvenusi.

Laiškas į Lietuvą

Darbas nedidukei, trapius sudėjimo jaunai moteriai buvo ne pagal jėgas – reikėjo pjauti storus medžius paprastu atšipusiu pjūklų. Nuvertus medį reikėjo gabalais supjaustyti, šakas nukapoti. Žiemą darbuodavosi iki ausų paskendusio sniege. Per dieną įstengdavo tik du medžius nukirsti. Prižiūrėtojas suprato, kad nebus iš jos spartuolės medkirtės, išvarė kelių, kuriais medžius išveždavo, valyti. Darbas lyg ir lengvesnis, bet maisto labai mažai duodavo, kamuodavo neįveikiamas alkis. Be pelų duonos, vakarienei gaudavo šiek tiek sušalusių bulvių ir kartais arklienos. Vasarą buvo geriau – prisiuogaudavo laukymėse žemuogių, mėlynių.

Pasiuntė Valerija laišką į Lietuvą, nors netikėjo, kad jis artimuosius pasieks... Nė nesvajoto sugrįžti į namus, tik vaizduotė nuolat savo troboj prie plytos stovėdavo ir virdavo skanias sriubas. Mintyse ragaudavo, mėgaudavosi, o tikrovėje pilvas urgzdavo kaip piktas vilkas...

Barako gyventojai tarpusavy sutarė, atjautė vieni kitus. Kartą atėjo kažkoks atvykėlis ir ėmė klausinėti, ar yra moterų, kurios be šeimos? Pasisakė Valerija esanti viena. Liepė nustatytą dieną neiti į darbą miške ir laukti – atvažiuos išvežti į miestą, į darbą fabrike. Tačiau Valerija nepatikėjo tokiais pažadais ir, kai atvažiavo jos pasiimti, pasislėpė.

Tarsi stebuklingas apsireiškimas

Kartą visus išsiuntė gesinti miško gaisro. Labai baisu buvo, medžiai akyse lūžo, krito, liepsnos vis plito, sunkiai įveikiamos. Grįžo Valerija labai pavargusi, be jėgų, o čia staiga barako tarpdury – jos vyras Stasys tarsi koks stebuklingas apsireiškimas išdygo... Savo akimis negalėjo patikėti. Atvažiavo iš Lietuvos jos pasiimti. Tą patį vakarą jis susirado viršininką, tučtuojau klest jam ant stalo degtinės ir lašinių, lietuviškos duonos. Gėrė abu, Stasys gyrėsi esąs geras vairuotojas ir traktorininkas, į darbininkus prašėsi. Patenkintas viršininkas išsyk ir priėmė. Grįžęs Stasys sako: „Neik miegoti, bėgsim.“ Valerija dar ir savo draugę Bronę kartu pasikvietė. Visi trys aklinoj

tamsoj išskubėjo vieškelio link. Netrukus susistabdė sunkvežimį. Stasys gerai rusiškai mokėjo, jokie įtarimo vairuotojui nesukėlė. Nuvežė į rajono centrą. Iš ten reikėjo plaukti garlaiviu. O taisyklės tokios: prieš įlipant į garlaivį būtina nueiti į pirtį ir gauti pažymą, kad apsišvarinai. O einant į pirtį reikia asmens dokumentą parodyti. Valerija ir Bronė pasų, suprantama, neturėjo, iš tremtinių jie buvo atimti. Tada Stasys sugalvojo gudrybę – tris kartus iš eilėsėjo į pirtį. Ir gavo tris pažymėjimus, su kuriais visi pateko į garlaivį. Po to važiavo traukiniu iki Maskvos. Ačiū Dievui, niekas dokumentų netikrino. Iš Maskvos – į Vilnių. O tada į Kauną, kur Stasio brolis gyveno. Sugrįžo Tėvynėn 1946-ųjų liepos 29 dieną.

Slapstymasis nuo savų ir svetimų

Į savo kaimą Valerija bijojo vykti. Ji nesitikėjo likti nesusčiupta ir neišsiųsta atgal Sibirą. Juolab kad trėmimai tebevyko plačiu mastu. Slapstytis buvo labai sunku, o ir pavojinga ne tik patiems, bet ir tiems, kurie slėpė. Buvo paskelbta paieška, enkavedistai pradėjo lankytis pas giminaičius, klausinėti. Gerų pažįstamų dėka Valerijai pavyko įsigyti padirbtą pasą svetima pavarde, taip ji tapo Janina Godeliene. Slapstėsi tuo metu Birštone. Bet ir ten nebuvo saugu. Važiuodavo į Kauną, minioje lengviau pasislėpti. Kartą, išeinant iš kino, sustabdė milicininkas, paprašė dokumentų, Valerija padavė. Pasas pareigūnui pasirodė įtartinas, nusivedė į milicijos poskyrį, sulaikė trims paroms. Tardytojas pareiškė, kad jos pasas netikras ir vertė prisipažinti. Iš pradžių Valerija neprisipažino, bet vėliau nusprendė, jog beprasmiška, vis tiek jau lagerio nebeišvengs, prisipažino, jog yra pabėgusi iš tremties. Tardytojas nenustebo, atkakliai reikalavo pasakyti, iš kur gavo pasą. Valerija tvirtino, kad nežino, todėl nieko negalinti pasakyti. Nes ir iš tikrųjų nepažinojo žmogaus, iš kurio gavo tą pasą. Matė jį vienintelį sykį, sumokėjo pinigus, jis – jai į rankas pasą, ir išsiskyrė.

Manė, kad dabar uždarys į kalėjimą ir netrukus bus išsiųsta etapu į lagerius, o geriausiu atveju – atgal į tremtį. Tačiau tardytojas ją netrukus išleido, liepęs po trijų dienų vėl ateiti. Nuėjo abu su vyru, tas liko laukti, o Valerija, nežinodama, ko tikėtis, įėjo į kabinetą. Tardytojas atsargiai ištraukė iš po krūvos popierių padirbtą Janinos Godelienės pasą, ištiesė Valerijai ir patyliukais tarė: „Važiuokit iš Kauno kuo greičiau ir kuo toliau.“

Valerija skriste išskrido iš milicijos pastato. Nusprendė su vyru atsidėkoti tam geram rusui. Jo pavardė buvo Rybakovas, nors kalbėjo lietuviškai kaip tikras lietuvis, be jokio akcento. Po darbo patykojo beeinantį namo, pasakė, kad nori atsidėkoti, bandė įduoti pinigų. Jis neėmė. Tada Stasys įbruko degtinės puslitrį. Paėmė, bet pakvietė eiti kartu. Nuėjo į tardytojo butą. Gyveno kukliai, užkandos ant stalo padėjo senutė moteris, gal jo motina. Išgėrė degtinę, didelė kalba nesirišo, tik išeinant Stasiui griežtai išrėžė: „Žiūrėk, neišsiplepėk, kitaip – aš turiu gerų draugų...“

Svarbiausia – nepasiduoti

Išvyko gyventi abu su vyru į Vilkijos miestelį – kuo toliau nuo pažįstamų. Stasys gavo darbą ūkyje vairuotoju, Valerija su Janinos Godelienės pasu tapo žvėrelių fermos darbininke.

Valerija save laiko žmogumi, gimusiu po laiminga žvaigžde. Brolių likimas buvo tragiškas – Pranas žuvo miške partizanaudamas, Bronių, besislapsčiusį Vilniuje, draugas išdavė – buvo suimtas ir išsiųstas į Magadaną dešimčiai metų. Grįžo pasiligojęs, netrukus mirė.

Šiandien Janina Godelienė, kurią kaimynai visą gyvenimą laikė Stasio Savolevičiaus sugyventine, vėl yra tapusi Valerija Savolevičiene. Moteris dar visai neseniai labai gražiai prižiūrėdavo kieme esantį daržiuką, vyro kapą Vilkijos kapinaitėse ir nuolatos ką nors veisdavo, nepratusi be darbo būti. Tačiau pastaruoju metu labai sušlubavo sveikata... Kartais užplaukia liūdnos mintys, bet veja jas šalin, paliepusi sau prisiminti tik tai, kas buvo gera. Visą gyvenimą Valerija sau kartojo: „Nepasiduok“, nes sunkumų gyvenimas nešykštėjo. Net ir Lietuvai laisvę atgavus ilgai nesisekė biurokratams įrodyti, kad ji esanti ne Janina Godelienė, o Valerija Savolevičienė, ištremta į Permę 1945-ųjų vasarą, ir tik vargais negalais pavyko įveikti valdininkų bei teismokratų abejingumą ir atkurti istorinę teisybę.

Šaltinis: www.bernardinai.lt/straipsnis/2015-09-16-pabegimas-is-tremties/135149